

Tadeusz Miłobędzki, *Pamiętki przygodne. Wspomnienia Tadeusza Miłobędzkiego z dzieciństwa w Turku, Kole i Przykonię (od roku 1875 do 1884) i z gimnazjum w Kaliszu (do roku 1892) spisane w Warszawie w latach 1939-1940*, opracowanie Makary Górzyński i Wojciech Głowacki, Kalisz 2024, s. 158, [1], il.

Literatura wspomnieniowa (memuarystyka) stanowiła i stanowi nieocenione źródło wiedzy o wydarzeniach, obyczajach i kulturze epok, w których żyli jej autorzy¹. Przyjąć można za Jolantę Sztachelską, że przez pamiętnikarstwo jako szczególny rodzaj aktywności pisarskiej, dedykowanej potrzebie zapisania swojego czasu, uprawiane prawdopodobnie od początków piśmiennictwa, na ogół rozumie się typ prozy dokumentarnej, który sytuuje się pomiędzy nauką (historia i historiografia), publicystyką i literaturą, i który ze względu na niefikcjonalność (lub fikcjonalność szcątkową) oraz funkcjonowanie w obrębie piśmiennictwa użytkowego (źródło do badań historii), tradycyjnie umieszcza się poza granicami literatury. Najczęściej ma on charakter epickiej narracji o faktach (zdarzeniach) ukazywanych z perspektywy życia jednostki². W ostatnich czasach, zwłaszcza w literaturze holenderskiej i niemieckiej, na określenie wyżej wspomnianych źródeł zaczęto posługiwać się terminem „egodokument”. Według Władysławy Szulakiewicz egodokumenty to źródła, które zawierają autopercepcję i prezentację historycznego wydarzenia, osoby lub osób, instytucji, obiektu. Są to teksty powstające jako efekt dobrowolnego lub przymusowego oświadczenia, raportu, sprawozdania, czyli dokumenty będące rezultatem przedstawienia osobistego świadectwa na temat siebie i innych osób oraz wydarzeń. Wspólną ich cechą jest to, że jako oświadczenia (zeznania, wyznania) dobrowolne lub wymuszone, choć stanowią wycinek określonej rzeczywistości, to dają jednak pewien obraz postrzegania nie tylko innych, ale siebie samego w rodzinie, społeczności, środowisku, kraju lub klasie społecznej. Zawierają informacje odzwierciedlające stosunek autora do systemów wartości i ich ewolucji na przestrzeni czasu. Ujawniają też stan wiedzy i doświadczenia życiowe. Wreszcie, uzasadniają, tłumaczą, usprawiedliwiają i przekonują o sensie zachowań indywidualnych, ludzkich³.

Trzeba w tym miejscu zaznaczyć, że Kalisz i ziemia kaliska nie może poszczycić się dużą ilością tego typu literatury pochodzącej z XIX stulecia. Dla pierwszej połowy tego wieku wymienić można pamiętniki autorstwa Franciszka z Błociszewa Gajewskiego⁴,

¹ Na temat wartości memuarystyki jako źródła historycznego obszernie pisał Zbysław Wojtkowiak w swojej pracy pt. *Nauki pomocnicze historii najnowszej. Źródłoznawstwo. Źródła narracyjne*, część 1, *Pamiętnik, tekst literacki*, Poznań 2003, s. 48-127.

² J. Sztachelska, *Pamiętnikarstwo. Z dziejów terminu i gatunku w XIX w.*, „Studia Podlaskie” 2013, T. 21, s. 149.

³ W. Szulakiewicz, *Ego-dokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych*, „Przegląd Badań Edukacyjnych” 2013, No. 16, Vol. I, s. 67.

⁴ *Pamiętniki Franciszka z Błociszewa Gajewskiego pułkownika Wojsk Polskich (1802-1831)*, t. 1-2, do druku przysposobione przez prof. dra Stanisława Karwowskiego, Poznań 1913.

z kolei dla drugiej połowy – wspomnienia rosyjskiego pedagoga Wasilija Grigoriewicza Smorodinowa⁵ i polskiego gubernera Józefa Łosia⁶. Godnym uwagi jest fakt, że pamiętniki i wspomnienia pozostawili po sobie koledzy szkolni Tadeusza Miłobędzkiego – starszy, przyszły drugi prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Stanisław Wojciechowski i młodszy – Stanisław Poradowski – przyszły inżynier i pedagog. O ile wspomnienia pierwszego zostały opublikowane⁷, to pamiętnik S. Poradowskiego pozostaje nadal w maszynopisie⁸.

W związku z powyższym, bardzo oczekiwanymi i cennymi inicjatywami są kolejne edycje⁹ pamiętników i wspomnień osób związanych z subregionem kaliskim, czy szerzej z historycznym obszarem ziemi kaliskiej.

Do nich właśnie niewątpliwie należy ukazanie się w tym roku na rynku wydawniczym omawianej publikacji. Kim był autor wspomnień związany z Turkiem, Kołem i Kaliszem? W tym miejscu trzeba zaznaczyć z całą pewnością, że osobą niezapomnianą. Jego biogram widnieje bowiem m.in. w tak znanym wydawnictwie ogólnopolskim jak *Polski Słownik Biograficzny* oraz słownikowych wydawnictwach regionalnych: *Szkoła Kaliska. I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Asnyka w Kaliszu. Nauczyciele i wychowankowie*¹⁰, *Słownik biograficzny nauczycieli Wielkopolski Wschodniej*¹¹, *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej – ziemi kaliskiej*¹².

Tadeusz Benon Miłobędzki urodził się 16 czerwca 1873 r. w Kole nad Wartą, w rodzinie inżyniera architekta Jakuba Ignacego i Salomei Zofii Głaubicz-Rokossowskiej. Od 1883 do 1892 r. pobierał nauki w Męskim Gimnazjum Klasycznym w Kaliszu. Po jego ukończeniu podjął studia chemiczne na Wydziale Fizyko-Matematycznym Uniwersytetu Warszawskiego. W 1897 r. uzyskał stopień kandydata nauk matematyczno-fizycznych. W roku akademickim 1898/1899 został asystentem w Katedrze Chemii Organicznej UW, a następnie przeniósł się do Warszawskiego Instytutu Politechniczne-

⁵ Smorodinow W. G., *Moja służba w Warszawskim Okręgu Naukowym i zdarzenia ze szkolnego życia. Wspomnienia pedagoga*, opracowanie Wiesław Caban, wstęp i przypisy Wiesław Caban i Beata Drozdowska, Kielce 2003.

⁶ Łoś J., *Na paryskim i poznańskim bruku. Z pamiętnika powstańca tulacza i gubernera 1840-1882*, wstęp i opracowanie Krystyna Nizio, Kórnik 1993.

⁷ Wojciechowski S., *Moje wspomnienia*, cz. 1-2, wstęp i opracowanie Jerzy Łazor, Warszawa 2017.

⁸ We wstępie pamiętnika S. Poradowskiego zapisano: Pamiętnik ten według woli testamentu Stanisława Poradowskiego z 1959 roku, pozostawiony i otworzony został pięć lat po jego śmierci – dla synów Szymona i Michała. Przepisany na maszynie i zredagowany przez Szymona Poradowskiego na podstawie rękopisu w latach siedemdziesiątych. W 1992 przepisany maszynowo, a w 1995 komputerowo przez Rafała Werszlera. Na podstawie pamiętnika powstały dwa interesujące artykuły o rodzinie Poradowskich i S. Poradowskim: E.M. Poradowska-Werszler, *Stanisław Poradowski – praecursor elektryfikacji Kalisza*, „Dziedzictwo kulturowe miasta Kalisza i regionu południowej Wielkopolski” 2012, t. 2, s. 80-115; Taż, *Dom na Ogrodach. Monografia historyczno-sentymentalna*, „Dziedzictwo kulturowe miasta Kalisza i regionu południowej Wielkopolski” 2016, t. 5, s. 11-56.

⁹ W tym miejscu trzeba odnotować wydanie przez Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w 2022 r. pierwszego tomu *Kroniki kościelnej Kalisza* ks. Jana Sobczyńskiego, w opracowaniu Agaty Walczak-Niewiadomskiej i Krzysztofa Walczaka.

¹⁰ E. Andrysiak, *Miłobędzki Tadeusz Benon (1873-1959), chemik, profesor, dydaktyk*, w: *Szkoła Kaliska. I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Asnyka w Kaliszu. Nauczyciele i wychowankowie*, red. K. Walczak, Kalisz 1998, s. 132-133.

¹¹ Taż, *Miłobędzki Tadeusz Benon (1873-1959), chemik, dydaktyk, wykładowca akademicki*, w: *Słownik biograficzny nauczycieli Wielkopolski Wschodniej*, t. 1, red. P. Gołdyn, Konin 2012, s. 185-189.

¹² Taż, *Miłobędzki Tadeusz Benon (1873-1959), chemik, prof., dydaktyk*, w: *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej – ziemi kaliskiej*, t. 3, red. D. Wańka, Kalisz 2007, s. 281-282.

go im. Mikołaja II (późniejsza Politechnika Warszawska), gdzie do 1915 r. był asystentem i starszym asystentem w laboratorium chemii nieorganicznej. W latach 1904-1905 w celu uzupełnienia wykształcenia przebywał w Bernie i Lipsku. W 1912 r. uzyskał magisterium chemii na UW, a sześć lat później doktorat na Uniwersytecie Jagiellońskim. W międzyczasie prowadził działalność dydaktyczną w szkolnictwie, gdzie uczył chemii, przyrody oraz fizyki. W 1915 r. kierował akcją organizowania Politechniki Warszawskiej, w której przez szereg lat był profesorem i kierownikiem katedry chemii nieorganicznej, a w latach 1915-1917 i 1933-1934 pełnił funkcję dziekana Wydziału Chemii. Był profesorem zwyczajnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego i jej rektorem (1930/1931), a od 1937 r. profesorem honorowym, ponadto profesorem chemii Uniwersytetu Poznańskiego i Uniwersytetu Jagiellońskiego. Podczas II wojny światowej brał udział w tajnym nauczaniu w Warszawie i Krakowie. W 1946 r. wrócił do stolicy i objął kierownictwo katedry w Politechnice Warszawskiej, gdzie pracował do 1954 r.

Był jednym z założycieli Polskiego Towarzystwa Chemicznego (honorowy członek, prezes), od 1945 r. członkiem PAU, a od 1957 r. członkiem rzeczywistym PAN. Pod jego redakcją, przez kilkanaście lat ukazywały się czasopisma: „Chemik Polski”, „Roczniki Chemii” i „Chemia Współczesna”. W latach 1906-1913 był działaczem Towarzystwa Kultury Polskiej.

T. Miłobędzki był autorem około 90 publikacji z zakresu chemii nieorganicznej i analitycznej oraz wielokrotnie wznawianych podręczników akademickich: *Szkoła analizy jakościowej* (12 wydań 1910-1959), *Szkoła analizy ilościowej* (4 wydania 1916-1936), *Szkoła analizy wagowej i objętościowej* (1938-1947). Był współautorem reakcji imiennej nazywanej w literaturze naukowej reakcją Miłobędzkiego-Szulgina, polegającej na syntezie estrów kwasów fosfonowych. We współpracy ze Stanisławem Kostaneckim określił skład chemiczny kurkumy.

Za swoją pracę naukowiec był niejednokrotnie wyróżniany i odznaczany, m.in.: Orderem Św. Stanisława III kl., Krzyżem Komandorskim Orderu Polonia Restituta (1937), Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1954), Orderem Sztandaru Pracy II kl. (1956).

Zmarł 13 lipca 1959 r. w Warszawie i został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

Prezentowana publikacja została wydana przez Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk (dwieście osiemdziesiąte dziewiąte wydawnictwo), współwydawcą było Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, a ukazała się dzięki wsparciu finansowemu Urzędu Miasta w Turku i Wydziału Chemicznego Politechniki Warszawskiej. Jej opracowania podjęli się Makary Górczyński¹³ i Wojciech Głowacki¹⁴, którzy zaznaczyli, że „przygotowując Pamiątki do druku, korzystaliśmy z maszynopisu w opracowaniu syna autora, Zbigniewa Miłobędzkiego, z końca lat sześćdziesiątych XX wieku. Staraliśmy się zachować wierność tekstowi pierwotnemu w tej redakcji, jednak z wprowadzeniem szeregu koniecznych zmian, dostosowujących źródło do wydania” (s. 19).

Edycja wspomnień poprzedzona została dwoma interesującymi tekstami autorstwa redaktorów – „*Dawaliśmy ze siebie wszystko*”. *O Tadeuszu Miłobędzkim i jego rodzinie*

¹³ Historyk architektury i miast, adiunkt w Instytucie Interdyscyplinarnych Badań Historycznych Uniwersytetu Kaliskiego im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego, członek Zarządu Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

¹⁴ Prawnik T. Miłobędzkiego. Pracownik Zbiorów Sztuki Polskiej do 1914 r. w Muzeum Narodowym w Warszawie.

(W. Głowackiego) i *Przygodność: obrazy zapamiętane z prowincji Królestwa Polskiego* (M. Górczyńskiego) oraz *Notą redakcyjną* i *Przedśłowiem* Z. Miłobędzkiego. Same *Pamiętki Przygodne* obejmujące okres od urodzenia T. Miłobędzkiego do końca jego edukacji w gimnazjum kaliskim, oprócz *Wstępu* i *Zakończenia* podzielone są na osiem rozdziałów: *Zamiłowania gospodarskie Ojca, odziedziczenie ich przez dzieci; Przygotowanie do gimnazjum i stosunki domowe; Dom Rodziców w Turku. Obrazki z miasta; W Kole i Przykonie – różne przygody z dzieciństwa. Stosunki z zaborcami; W domu Dziadków w Kole. Koligacje, rodzina, znajomi; Dzieciństwo, dorastanie i Rodzina. W Turku i w okolicach; Życie uczniowskie w Kaliszu; Pod władzą Krupy. Wspomnienia z lat 1883-1892.* Całość zamyka *Indeks osobowy*, zawierający nazwiska osób wymienionych w tekście książki, w przypisach i opisach fotografii, wykonany przez Henrykę Karolewską. Może truizmem będzie stwierdzenie, że zamieszczenie indeksu osobowego w znacznej mierze ułatwia czytelnikowi poszukiwania w publikacji, ale w erze kwerend genealogicznych jest on niezastąpiony. Z tego powodu, może zasadnym byłoby również umieszczenie indeksu nazw geograficznych?

Jak zaznaczył sam autor wspomnień, ukończył je 23 czerwca 1940 r., „a więc akurat w pół roku, od kiedy je rozpocząłem pisać” (s. [150]). Głównym celem ich napisania było według T. Miłobędzkiego „jak najprawdziwiej przedstawić poziom kulturalny i obyczajowy ówczesnych mieszkańców zachodniej Kongresówki, mianowicie w wyniku tych pojęć i zasad w jakich kongresowianie byli wychowywani za swych lat dzieciennych w szkołach, naówczas w Kongresówce, rosyjskich” (s. 27).

Przyznać trzeba, że postawiony przed sobą cel osiągnął z nawiązką. Do rąk czytelników trafiła niezwykła książka, przenosząca nas do czasów guberni kaliskiej schyłku XIX stulecia. Ukazuje życie codzienne ziemiaństwa, urzędników, kupców i przemysłowców, ale również fernali i pracowników fizycznych, w miasteczkach prowincjonalnych takich jak Turek, Koło czy Warta, a także w stolicy wspomnianej guberni – Kaliszu. Jest nieocenionym źródłem do dziejów szkolnictwa pod zaborem rosyjskim oraz mentalności tego czasu. Jest wprost naszpikowana arcyfrapującymi anegdotami i historijkami o ludziach i zdarzeniach, w których brał udział autor.

Słowa uznania i pochwały za kształt edytorski należą się wydawcy. Bardzo dobrym rozwiązaniem było opatrzenie edycji ikonografią – głównie historyczną (fotografie, karty pocztowe) i kartograficzną (liczne mapy i plany), mającą na celu wizualizowanie i przywołanie opisywanych przez autora miejsc. Wspomnieć trzeba, że wiele z nich publikowanych było po raz pierwszy.

Pamiętki Przygodne to obowiązkowa lektura, po którą sięgnąć powinni historycy, regionaliści, genealodzy oraz wszyscy miłośnicy swoich „małych Ojczyzn” i życia codziennego schyłku XIX wieku.

Marcin Mikołajczyk